

ØKONOMISKE OVERSIGTER¹⁾

1. Juli 1918—1. April 1921

Ved

Einar Cohn.

IV. Landbruget.

I det foregaaende Afsnit er som sædvanlig behandlet de fleste af de Spørgsmaal, der angaar Landbruget som Producent af Fødevarer eller som Forbruger af Foderstoffer m. v. Her skal endnu omtales et Par Varegrupper, der ikke paa naturlig Maade har kunnet passes ind tidligere, samt nogle Forhold af mere almindelig Betydning for det danske Landbrug.

Hvad først angaar Kunstgødningen, skal det anføres, at den i Bkg. 28. Febr. 1918 fastsatte Pris for Superfosfat ved Bkg. 18. Septbr. 1918 forhøjedes med ca. 50 pCt. — det drejede sig om et lille Restparti (800 t), der var paa Fabrikernes Lager, og for hvilke Oparbejdelsesomkostningerne, da Fabrikkerne iøvrigt laa stille, maatte blive meget betydelige. Partiet blev dog ikke udleveret før i 1919 sammen med andre større Partier. Indførsel af Raafosfat og Superfosfat fandt overhovedet ikke Sted i 1918, og Landbrugsministeriet tog derfor under den herskende Fosforsyremangel Initiativet til, at der i Efteraaret 1918 blev paabegyndt Brydning af Fosforit paa Bornholm. Da Forholdene paa Verdensmarkedet snart efter begyndte at bevæge sig mod lavere Priser og rigeligere Forsyning, fik disse Forsøg ingen praktisk Betydning, men med-

¹⁾ Fortsat fra S. 85.

ØKONOMISKE OVERSIGTER¹⁾

1. Juli 1918—1. April 1921

Ved

Einar Cohn.

IV. Landbruget.

I det foregaaende Afsnit er som sædvanlig behandlet de fleste af de Spørgsmaal, der angaar Landbruget som Producent af Fødevarer eller som Forbruger af Foderstoffer m. v. Her skal endnu omtales et Par Varegrupper, der ikke paa naturlig Maade har kunnet passes ind tidligere, samt nogle Forhold af mere almindelig Betydning for det danske Landbrug.

Hvad først angaar Kunstgødningen, skal det anføres, at den i Bkg. 28. Febr. 1918 fastsatte Pris for Superfosfat ved Bkg. 18. Septbr. 1918 forhøjedes med ca. 50 pCt. — det drejede sig om et lille Restparti (800 t), der var paa Fabrikernes Lager, og for hvilke Oparbejdelsesomkostningerne, da Fabrikkerne iøvrigt laa stille, maatte blive meget betydelige. Partiet blev dog ikke udleveret før i 1919 sammen med andre større Partier. Indførsel af Raafosfat og Superfosfat fandt overhovedet ikke Sted i 1918, og Landbrugsministeriet tog derfor under den herskende Fosforsyremangel Initiativet til, at der i Efteraaret 1918 blev paabegyndt Brydning af Fosforit paa Bornholm. Da Forholdene paa Verdensmarkedet snart efter begyndte at bevæge sig mod lavere Priser og rigeligere Forsyning, fik disse Forsøg ingen praktisk Betydning, men med-

¹⁾ Fortsat fra S. 85.

førte en Udgift for Statskassen paa godt $1\frac{3}{4}$ Mill. Kr. (Tilfølgelsesbevillingsforsl. 1921—22 § 13, 116). For at hjælpe paa den vanskelige Situation inddroges endvidere Benmel og anden fosforsyreholdig Gødning ved Indm. Bkg. 5. Oktbr., jfr. Bkg. 9. Novbr. 1918 under den af Gødningsnævnet foretagne Rationering. Disse to Bekendtgørelser ophævedes dog igen 21. Febr. 1919, da det viste sig, at de Partier, der kunde disponeres over, var saa smaa, at det ikke var muligt at gennemføre en Fordeling af dem. Handelen med denne Art Gødning gaves derfor fri. Desuden havde Krigens Ophør medført, at betydelige Lagre af Salpeter i Ententelandene blev fri, og Tilførslerne blev, da Indførsels-Begrænsningerne lempedes og omkring 1. Maj 1919 helt bortfaldt og tillige paa Grund af den heftige Konkurrence mellem A/S Dansk Svovlsyre- og Superfosfatfabrik¹⁾ og Andelsselskaberne, saa rigelige, at Rationeringen kunde ophæves ved Indm. Bkg. 1. Marts 1919, ved hvilken Bkg. der fastsattes en Maximalpris af 55 Kr. for Chilisalpeteren, der alene bragtes i Handelen af nævnte A/S, idet Andelsselskaberne ikke naaede at faa Chilisalpeter frem, men kun kunde tilbyde deres Medlemmer Norgesalpeter (til en Pris af 45 Kr.). Ogsaa Superfosfat kom nu rigeligt frem, og ved Indm. Bkg. 1. April 1919 fastsattes der en Maximalpris af 25 Kr. pr. 100 kg. Foruden hvad der privat indførtes, havde en dansk Landbrugsdelegation i Januar 1919 købt ca. 15 000 t i U. S. A. for Statens Regning; Tabet for Statskassen paa dette Parti blev ca. 900 000 Kr. (Rigsdagstid. 1919—20, A., Sp. 4507). Ved Indm. Bkg. 23. Marts 1920 ophævedes de forsk. Bkg. vedrørende Gødningsstoffer. Umiddelbart forinden (26. Febr. 1920) havde Justitsmin. dog forbudt Udførsel af alle Alkalier, herunder Salpeter, og under 20. Marts 1920 havde Indm. udstedt Paabud om Optælling af Beholdningerne af Kaligødning, af hvilket Tilførslen paa Grund af de usikre Arbejds- og Transportforhold i Tyskland havde været meget ujævn; i 1918 havde Tilførslerne udgjort ca. 40 pCt. af det ønskede Kvantum, i 1919 blev Behovet tilfredsstillet. — I denne Sammenhæng

¹⁾ Allerede 31. Decbr. 1918 udsendte Selskabet Meddelelse om, at det havde sikret sig hele Landets Forbrug af Salpeter, idet det havde indkøbt dels i England dels i U. S. A. af de allierede Regeringer ialt 60 000 t, medens Handelsoverenskomsten med U. S. A. kun tillod en Indførsel af 33 000 t. For at stilne den Uro, der i denne Anledning opstod i Andelsverdenen, udsendte Regeringen 3. Januar 1919 en Erklæring om, at Indførselen ikke burde monopoliseres af et enkelt Selskab, saalænge Importen udefra var rationeret.

skal det dernæst nævnes, at et Parti Kobbervitriol (Blaasten) ved Regeringens Bistand indkøbtes fra Sverige og fordeltes til Besprøjtning af Kartofler og Frugttræer m. v. igennem Chilisalpeter(Gødnings)nævnet. Det drejede sig om i alt 476 t, til hvilke der ydedes et Statstilskud paa i alt 1,2 Mill. Kr. (Rigsdagstidende 1918—19, B, Sp. 3745). Herved blev det muligt at holde en Pris af 2 Kr. til Forbruger, jfr. Indm. Bkg. 22. Juli, 25. Juli og 17. Decbr. 1918, nedsat til 1,35 Kr. fra 4. Juni 1919. Disse Bkg. ophævedes 23. Marts 1920.

I Lighed med, hvad der havde fundet Sted for Frø af Høsten 1917 (57. Bd., S. 465), indkaldtes ved Indm. Bkg. 20. Juli 1918 Indberetning om Beholdninger af Frø af tidligere Aars Høst. Samtidig (29. Juli) nedsatte Indm. efter Indstilling af det i Henh. til Kornlovens § 13 nedsatte Udvalg (Det kombinerede Frøudvalg) et „administrerende Frøudvalg“, der skulde forestaa Ledelsen af en Frøcentral til Gennemførelse af Frøordningen for 1918—19. De forskellige Institutioner og interesserede Parter i det kombinerede Udvalg indstillede Repræsentanter til det administrerende Udvalg. Ved Justitsmin. og Landbrugsmin. Bkg. 2. Oktbr. 1918 overdroges det dette Udvalg at udstede Attester, der gav Ret til at erholde Dispensation fra Udførselsforbudet mod Frø¹⁾; desuden arbejdede Udvalget i disse Maaneder med det Forslag til Maximalpris paa Frø m. v., der blev Grundlag for Indm. Bkg. 31. Oktbr. 1918 om Handelen med Frø, hvori fastsættes Maximalpris til Forbruger (men ikke til Avler) paa alle væsentlige Arter af her i Landet avlede Mark- og Havefrø, og hvorved der paalægges Exportører en Afgift²⁾, der er proportional med den Overpris over Maximalprisen, der opnaaes ved Salg i Udlandet. Der indkom i alt ca. 1,3 Mill. Kr., der toges til Indtægt paa Tillægsbevillingsloven 1919—20 (Rigsdagstidende 1919—20, A, Sp. 4521). For Kløverfrø³⁾ og for saadanne Græsser, der ikke i større Udstrækning avles her i Landet, fastsattes ikke Højestepriser, men Prisen skulde for hvert enkelt Parti god-

¹⁾ Ved Indm. Bkg. 16. Novbr. 1918 indkaldes igen Oplysninger om Beholdninger af Frø, saavel af Avl 1918 som af ældre Høst; ved Bkg. 21. Novbr. 1918 paabødes Afholdelse af en Landbrugstælling, bl. a. vedrørende Frøavlsarealer.

²⁾ Ved Indm. Bkg. 26. Oktbr. 1918 indkaldes paany Krav paa det i Henh. til Bkg. 2. Marts 1918 oprettede Udligningsfond.

³⁾ Ved Indm. Bkg. 3. Decbr., ophævet 20. Decbr. 1918 standsedes Handel med Rødkløverfrø, og der indkaldtes Oplysning om Beholdning af og Priser herpaa.

kendes af det administrerende Frøudvalg, jfr. Indm. Bkg. 20. Decbr. 1918.

Hen paa Foraaret 1919 var Beholdningerne af Frø saa rigelige, at Maximalpriserne i Indm. Bkg. 31. Oktbr. 1918 ved Bkg. 31. Marts 1919 ophævedes for Salg i Indlandet, hvilket man saa meget sikrere kunde gøre, som det maatte antages, at samtlige Forbrugere nu havde forsynet sig. Disse Prisfastsættelser skulde herefter alene gælde ved Beregningen af Exportafgiften, idet dog Bestemmelsen i Bkg. 31. Oktbr. 1918 om, at den Pris, til hvilken der solgtes til Udlandet, ikke maatte være lavere end de fastsatte Maximalpriser, samtidig ophævedes. Dette Forsøg paa overfor Udlandet at fastholde Maximalprisen som Minimalpris mentes at have medført betydelige Vanskeligheder for Afsætningen. Men i Virkeligheden var jo hermed Grundlaget for Opkrævning af Udførselsafgiften bortfaldet, og Bestemmelsen herom ophævedes ved Indm. Bkg. 30. Maj 1919, efter at der allerede tidligere var indført Lettelser i Forretningsgangen ved selve Udførselen. Ved Justitsmin. Bkg. 19. Juli 1919 ophævedes dernæst Udførselsforbudet for Frø, med Undtagelse af forskellige Arter Kløver m. v., der ikke avles her i Landet. Samtidig (23. Juli) ophævedes Frøudvalgene fra 1. Aug. 1919 at regne, og de Udførselsattester, der som hidtil skulde udstedes for de endnu udførselsforbudte Frøsorter, blev udstedte af Det tekniske Landbrugsudvalg, hvem Justitsmin. ved Bkg. 25. Oktbr. 1919 bemyndigede til at nægte Udstedelse af Attest, naar det af Hensyn til Landets Forsyning skønnedes nødvendigt. Ved Indm. Bkg. 29. Oktbr. 1919 ophævedes samtlige af dette Ministerium udstedte Frøbekendtgørelser, medens der paany til Orientering ved Bkg. 31. Oktbr. 1919 indkaldtes Oplysning om Beholdningerne.

Det er allerede (57. Bd., S. 423 og foran S. 123) berørt, at de olieholdige Frø indtog en særlig Stilling. I Henh. til § 3 i Kornloven af 1918 gav Dyrkning af olieholdige Planter Fradragsret i Kornleveringspligten, og ved Indm. Bkg. 1. Juni 1918, jfr. Cirk. 15. Juli 1918, fastsattes det, at hver 100 kg af disse Frø gav Fritagelse for Levering af 100 kg Korn. Navnlig ønskede man Dyrkningen af gul Sennep fremmet, og der fastsattes derfor ved Indm. Bkg. 19. Oktbr. 1918 meget rundelige Priser herpaa. Efter Afslutningen af den dansk-amerikanske Handelstraktat synes disse Priser af Oliemøllerne at være bleven pressede ret stærkt ned, ligesom Efterspørgslen efter disse lidet olieholdige Frø gik meget trægt, nu da andre

Olier og olieholdige Stoffer kom frem. Der opstod naturligvis derover en ikke ringe Utilfredshed mellem Avlerne.

I Anledning af de særlige Forhold, der opstod ved Anvendelse af usædvanlige Belysningsmidler paa Landet bemyndigedes Justitsmin. ved Lov 26. Oktbr. 1917 til at træffe særlige Sikkerhedsforanstaltninger mod Brandfare. Denne Lov fornyedes indtil Udgangen af Aaret 1919 ved Lov 21. Decbr. 1918.

Da der i Efteraaret 1919 skønnedes endnu at opholde sig omkring 7000 udenlandske Arbejdere (Polakker) her i Landet, fornyedes ved Lov 19. Febr. 1920 den Beskyttelse, der var givet disse Arbejdere i Lov 8. Maj 1917, derved at Bestemmelserne i Lov 1. April 1912 med en enkelt Undtagelse gjordes gældende for dem, uanset at de havde opholdt sig i mere end to Aar her i Landet.

Efter at Kornpriserne for Høstaaret 1918—19 var fastsat i Aarets Kornlov, maatte den sædvanlige Form for Fastsættelse af Kapitelstaksterne blive urimelig, og disse fastsattes derfor for Landet som Helhed ved Lov 21. Decbr. 1918 med f. Eks. 24,70 Kr. pr. Td. for Rug og 26 Kr. for Hvede. Paa tilsvarende Maade fastsattes Taksterne for 1919 ved Lov af 11. Febr. 1920 til f. Eks. 28½ Kr. for Rug og 30 Kr. for Hvede, og for 1920 ved Lov 12. Febr. 1921 til 41,32 og 46,06 Kr. Ved Lov 6. Maj 1921 gik man — efter Kornlovens Ophør — paany tilbage til de lokale Fastsættelser af Kapitelstaksterne dog med en Række Ændringer fra den tidligere Ordning.

Stigningen i Kornpriserne havde iøvrigt medført, at der bl. Fæstere o. a., der skulde udrede Afgifter af forskellig Art i Korn efter Kapitelstaxt, opstod et stærkt Ønske om at faa afløst disse Ydelser, hvilket naturligvis ogsaa maatte være fordelagtigt for dem under Hensyn til Pengenes faldne Værdi. En Lov om en saadan Afløsning af 20. Marts 1918 indeholdt forskellige Inkonsekvenser og blev derfor erstattet af Lov 28. Septbr. 1918 om Afløsning af Grundbyrder, der fastsætter, at saadanne, der udredes i Korn eller andre Varer efter Kapitelstaxt, fremtidig skal udredes med Penge efter Gsnt. af Kapitelstaxterne for Aarene 1890—1913 med Udskydelse af de to højeste og de to laveste Taxter. Udredes Grundbyrderne i Varer, for hvilke der ikke fastsættes Kapitelstaxt, skal de ogsaa afløses af en fast Pengeafgift, om fornødent efter Skøn af uvildige Mænd. Baade Yder og Nyder er iøvrigt berettigede til at opsigte Afgifterne til Afløsning ved Betaling af en Sum,

der svarer til det 25-foldige af Afgiftens aarlige Beløb, og det forbydes fremtidig at paalægge faste Ejendomme Grundbyrder. Da Afløsningsbeløbet, som anført, beregnedes bl. a. paa Grundlag af 1890-ernes lave Priser, mente Nyderne, at Loven ikke havde givet dem den grundlovsmæssigt tilsikrede fulde Erstatning og førte Sagen for Domstolene. Ved Højesteretsdom af 21. Decbr. 1920 (Højesteretstidende 1920, S. 585—89) udtaltes det, at der ikke forelaa noget, som kunde føre til at antage, at de Afgiftsberettigede ikke vilde faa den dem ved Grdl. § 80 tilsikrede fuldstændige Erstatning.

Lignende Modstand og med samme Resultat (Højesteretsdom af 13. Maj 1921, Højesteretstidende 1921, S. 199) opstod overfor en Lov af tilsvarende Art, nemlig Loven af 30. Juni 1919, jfr. Lov 14. April 1920, om Fæstegodsets Overgang til Selveje og om Brug af Huse paa Landet. Lovens reelle Omraade var for saa vidt ikke stort, som det antoges, at der af Landets 70 000 Fæstegaarde paa det Tidspunkt, Loven udstedtes, kun var henimod 1200 tilbage, der ikke var overgaaet til Selveje. Men for disse resterende Ejendomme fremskynder Loven Overgangen ved at paalægge enhver Ejer af Fæstegods at overdrage de paagældende Fæstesteder til Selveje i Overensstemmelse med Lovens Regler; Købesummen ved Overdragelsen fastsattes som det 25-foldige af de aarlige Ydelsers Værdi med Tillæg af Forskellen mellem Kapitaliseringsbeløbet og Ejendommens Vurderingssum; aarlige Ydelser, paa hvilke der sættes Kapitelstaxt, beregnes efter Gennemsnittet af de sidste 24 Aars Taxter med Udskydelse af de 6 højeste og 6 laveste. Da det Antal Huse, der kunde antages at komme ind under Loven, kun androg godt 1000, vilde man ikke tvangsafløse dem, men samlede i et særligt Afsnit af Loven en Række Bestemmelser til Beskyttelse af Brugere af Huse paa Landet (Ordning af Brugsforholdets Varighed i en længere Aarrække, Erstatning for Forbedringer m. v.).

En anden Form for Støtte af den Udvikling over mod selvstændige Brug, som søgtes fremmet i de nævnte Love, var Udstedelsen af Lovene om Bortsalg af Jord i offentlig Eje og af Præstegaardsjord samt Loven om Len og Stamhuses Overgang til fri Ejendom. Ved Lov Nr. 537 af 4. Oktbr. 1919 bestemtes det, at de til Præsteembederne hørende Jorder ved først givne Lejlighed skal søges afhændede til Oprettelse af Husmandsbrug¹⁾, saaledes at Statskassen yder

¹⁾ Ved Lov 14. April 1920 blev Revisionen af Lov 22. Juni 1917 om Oprettelse af Husmandsbrug udskudt til Rigsdagssamlingen 1920—21

Laan til Opførelse af Bygninger paa disse Brug. Ved Lov Nr. 557 s. D., jfr. Lov 28. Juni 1920, bestemtes det, at anden Jord i offentlig Eje efter tilsvarende Regler skulde bortsælges, og at Køberne her ligeledes skulde kunne erholde Laan til Bygninger. For begge Loves Vedkommende krævedes, at Køberen opfyldte de i Grundloven fastsatte Betingelser for Valgret til Folketinget m. v. Endelig fastsætter Lov Nr. 563 s. D., at Len og Stamhuse m. v. kan gives Besidderen som fri Ejendom mod en Indbetaling til Statskassen af 25 pCt. af Ejendommens Værdi, og mod at Ejeren mod Erstatning stiller en Trediedel af Jorden til Statens Raadighed til Bortsalg efter den anførte Lov om Bortsalg af Jord i offentlig Eje. Hvis Besidderen ikke inden Udgangen af Aaret 1920 har forlangt Ejendommen overdraget til fri Ejendom, stiger de 25 til 30 pCt. Disse Indbetalinger opsamles til et særligt Fond (Jordfondet), hvis Midler skal anvendes til Jorderhvervelse eller til Udlaan til mindre Jordbrugere. Ogsaa denne Lovs Grundlovsmæssighed blev bestridt, dels paa Grund af Kravet om de 25 pCt. Indbetaling, dels af Hensyn til Lovens særlige Bestemmelser om Successorerne, men ogsaa her erklærede Højesteret ved Dom 11. Decbr. 1920 (Højesteretstidende 1920, S. 562), at Lovgivningsmagten havde holdt sig inden for de grundlovsmæssige Rammer, vel især fordi Bestemmelserne i Grdl. § 91 om Len og Stamhuses Overgang til fri Ejendom maatte medføre en vis Frihed for Lovgivningsmagten til at ordne Formerne for Overgangen.

I mere direkte Tilknytning til de ved Krigen fremkaldte overordentlige Forhold inden for Landbruget stod Fortsættelsen af den i forrige Oversigt (57. Bd., S. 466) omhandlede Lovgivning om Kontraktforhold m. v. Det skal saaledes anføres, at ved Lov Nr. 205 af 1. April 1919 forlængedes Lov 20. Marts 1918 om Afvigelse fra Kontrakter om Forpagtning af Landejendomme for Aaret 1919. Ved Lov Nr. 207 s. D. forlængedes den anden Lov 20. Marts 1918 om Forbud mod Nedlægning af bestaaende Landbrug og om Indskrænkninger i Retten til Udstykning m. v. til 1. April 1920. Muligheden for Dispensationer fra den tidligere Lovs Regler udvidedes, naar det drejede sig om Fraskilning af Jord til Byggegrund, til Oprettelse af Husmandsbrug m. v., og der tillagdes Kommunalbestyrelserne Medbestemmelsesret ved Meddelelsen af forskellige af Dispensationerne. Ved Lov 30. Marts 1920 forlængedes

---

samtidig med, at der for Finansaaret 1921—22 fastsattes et Udlaansbeløb af 5½ Mill. Kr.

Loven til 1. April 1921, ved Lov Nr. 165 af 1. April 1921 til 1. April 1923. Endelig skal det anføres, at den tredje af de i foregaaende Oversigt paa dette Sted omtalte Love, Lov vedrørende Ejendomshandler og Bortsalg af Besætninger og Avl m. v. af 20. Marts 1918 ophørte at have Gyldighed ved Udgangen af Marts 1919 og blev ikke forlænget.

Det er allerede foran (S. 138 og S. 145) omtalt, at forskellige Vanskeligheder opstod, dengang Landbrugets Export, efter Blokadens¹⁾ Ophør og den dermed følgende Stigning i Produktionen, igen skulde i Gang omkring Nytaar 1920. Hovedvanskeligheden bestod deri, at den engelske Stat havde monopoliseret Indkøb og Fordeling af Flæsk og Smør, og da det sydlige Udland ikke havde Penge at betale med, var det engelske Marked nu som før det afgørende for vor Export. Den Udførsel af Smør, der fandt Sted til U. S. A. i 1920 og i de første Par Maaneder af 1921, standsede nemlig paa Grund af Nedgangen i §-Kursen (hvorved de Priser, der kunde hjembringes i Kroner, ikke mere blev lønnende) og paa Grund af, at Amerika forhøjede Indførselstolden paa Smør. Bestræbelserne fra Landbrugets Side gik da dels ud paa at formaa den engelske Regering til at hæve Restriktionerne, dels paa, saalænge disse bestod, at opnaa den bedst mulige Pris. I denne Hensigt førtes en Række Forhandlinger i London af Repræsentanter for det danske Landbrug, snart alene, snart sammen med Industri- og Handelsrepræsentanter — en enkelt Gang bistaaet af Etatsraad H. N. Andersen — ogsaa for at bevæge England til at sætte den Pris, der forlangtes for Kul, i et rimeligt Forhold til den Pris, der blev givet for Smør. Der opnaaedes dog i det hele og store lidet; for at hjælpe den engelske Industri til forholdsvis lave Arbejdslønninger, solgte den engelske Stat Flæsk og Smør til fastliggende Priser, og var følgelig ikke villig til at betale mere end fornødent. Overgangsvis var de for dansk Smør dikterede Priser under Kolonismørrets, og Levnedsmiddelkontrolløren indtjente derigennem Beløb til Dækning af de Udgifter, det tidligere havde forvoldt at købe dansk Smør og sælge det under Kostpris. Yderligere synes det engelske Levnedsmiddelministerium at have dannet Ring sammen med Tyskland, Belgien og Frankrig imod de danske Smørproducenter. Flæskeproduktionen var under disse Forhold i saa langsom Stigning, at Hjemmemarkedet kunde

¹⁾ Landbrugets Forhold til Handelsoverenskomsterne skal blive behandlet i den almindelige Sammenhæng med de øvrige Erhvervs i Afsnit VI.

aftage det meste, men for Smørproduktionen var Forholdene vanskelige, ogsaa fordi Foderstoffernes Pris først siden indstillede sig efter det færdige Produkts, og fordi der navnlig i Foraaret 1920 var en saa langvarig Sø- og Havnestrejke i danske Havne, at store Værdier var gaaet tabt, om ikke Landbruget havde grebet ind, tilvejebragt Arbejdsmandskab baade til Havnene og til Skibene og faaet Smørret og Flæsket af Sted. Først fra 1. April 1921 ophævedes det engelske Indførselsforbud og Indkøbsmonopolet for Smør og Flæsk; Løfter om, at dette saa vidt muligt skulde finde Sted tidligere, synes at have medført, at de danske Smørexportører afviste en af det engelske Levnedsmiddelministerium tilbudt Pris af 310 sh. pr. cwt. i Slutningen af 1920 til 1. April 1921 og siden maatte nøjes med kun 240 sh., og bidrog desuden til, at Smørexportudvalget ophævedes fra 6. Decbr. 1920, saaledes at de danske Exportører kom til at staa enkeltvis og svagt over for det engelske Centralkøb. Grunden til, at dette Skridt blev taget fra dansk Side var formentlig i første Række at søge i Landbrugets (politiske) Uvilje mod denne Rest af Statsreguleringen, men det hævdedes ogsaa fra Mejeribrugets Side, at det centraliserede Salg vanskeliggjorde Kontrollen med de enkelte Mejeriers Smørkvalitet, og at denne paa en for det hele Mejeribrug faretruende Maade lod betydeligt tilbage at ønske paa et stigende Antal Mejerier.

V. Haandværk og Industri samt Arbejdsmarkedet.

Som det er anført i foregaaende Oversigt (57. Bd., S. 468) medførte U-Baadskrigen og Blokaden en saadan Mangel paa Raa- og Hjælpestoffer til Industrien, at Arbejdsløsheden mod Slutningen af Aaret 1917 steg meget betydeligt og i Løbet af 1918 naaede op til mere end 3 Gange det normale (nemlig i Septbr. Maaned, jfr. i det hele de detaillerede Aaroversigter i Statistiske Efterretninger). Efter Vaabenstilstanden og Blokadens gradvise Slappelse bedredes Forholdene jævnt, og i Maj 1919 var Arbejdsløsheden igen kommet ned til det normale (d. e. Gennemsnittet af 1910—13 for den paagældende Maaned), hvorefter den sank til under Halvdelen af det normale i de følgende 1½ Aars gode Tider, der blussede op, efter at det økonomiske Tilbageslag, der fulgte Vaabenstilstanden, hurtigt havde fortaget sig. Men ved Nytaar 1921 vendte

Konjunkturerne under Presset af det vestfra kommende Prisfald, og i 1921 var Arbejdsløsheden i lange Tider endog større, end da den kulminerede i 1918.

Der er foran (59. Bd., S. 276) gjort Rede for den Lovgivning, der behandler den overordentlige Hjælp til de arbejdsløse. Men da der sammen med Prisfaldet fra Efteraaret 1920 fulgte et stadigt fortsat Fald i Centralmagternes Valuta (jfr. Afsnit II), fremkom der ogsaa fra Bedrifternes Indehavere Krav om Statens Støtte til Hjælp mod den Konkurrence, der fandt Sted fra de valutasvage Landes Side. De Foranstaltninger, der ønskedes foretaget til Støtte af den danske Krones internationale Værdi, paakaldtes nu ogsaa direkte fra Industriens Side til Hjælp mod Konkurrencen sydfra (jfr. 59. Bd., S. 481). I Statistiske Efterretninger 1922, Nr. 1, findes offentliggjort en Oversigt over Danmarks Økonomi i 1921, hvor disse Forhold findes omtalt; det skal derfor blot her bemærkes, at medens der utvivlsomt for nogle Industrier var skabt Vanskeligheder ved navnlig Tysklands lavere Arbejds- og Lønniveau og ved de Forskydninger, som det stadige Fald i Markens Værdi medførte, saa kan det vistnok siges, at Vanskelighederne for den danske Industri som Helhed skyldtes Købernes Tilbageholdenhed i Forventning om yderligere Prisfald i Forbindelse med den mægtige Produktion og den store Indførsel i 1919 og 1920. Naar hertil kom, at de ønskede Importforbud eller Toldforhøjelser enten vilde skabe Prisstigning ved helt at holde den fremmede Konkurrence ude eller i hvert Fald Stigning svarende til Toldforhøjelsens Beløb, og da man til Kontrol hermed for Importforbudets Vedkommende fra visse Sider ønskede genindført en Priskontrol, medens det for Toldforhøjelsens Vedkommende jo netop maatte være Hensigten, at Varerne skulde stige saa meget, at Afsætningen af dem kunde blive lønnende, saa var der hos det exporterende Landbrug og den af dette baarne Regering saa megen Modstand af politiske Grunde (en ny Stats-Priskontrol) og af økonomiske Grunde (en Prisforhøjelse ifølge Ændringer i Toldsatserne), at den Række af Henvendelser til Regering og Rigsdag, som af Industriraadet og de samv. Fagforbund paabegyndtes i December 1920 praktisk talt er forblevet resultatløse. Naar dette er blevet Tilfældet her i Landet i Modsætning til i en Række andre Lande, hvor de reelle Grunde til at indføre „Beskyttelsesforanstaltninger mod den tyske Konkurrence“ maaske næppe har været større end her, saa maa Grunden i første Række søges i den Omstændighed, at Landbruget er Danmarks væsentligste Erhverv,

og at man under den samtidig stedfindende Krise i Betalingsbalance og Valutaforhold maatte se hen til Landbruget som det Erhverv, der gennem sin Export atter skulde bringe Forholdene i Rede. Men naar dette var Tilfældet, saa maatte det — rent bortset fra, at Landbruget for Tiden sad inde med den politiske Magt, og naturligt brugte denne til at hindre, at der skabtes det højere Produktionsomkostninger end nødvendigt — være vanskeligt at argumentere for Foranstaltninger som de paakrævede, der maatte besværliggøre Landbrugets Konkurrence-Evne paa de fremmede Markeder. Men et Forhold som dette mellem Erhvervene genfindes jo næppe andetsteds, hvor det i fortrinlig Grad er Industrien, der er Exportører. Hertil kom yderligere, at Industrien i lang Tid stod politisk magtesløs. Det Parti — det konservative Folkeparti — der nærmest skulde repræsentere dens Interesser, var paa Grund af Partiets Alliance med det regerende Venstre uden Slagkraft, og de to Oppositionspartier var svage. Det radikale Venstre, fordi det havde største Delen af sine Vælgere paa Landet (i Husmandskredse o. l.) og altsaa i Virkeligheden havde økonomiske Interesser sammen med Venstre, og desuden var bundet af sin Fortid, fordi det, der her skulde indføres, jo netop var saadanne Statsforanstaltninger, som havde medført Partiets Tab af Magten. Hertil kom, at Partiet, ligesom Venstre, var principielt Frihandelsparti (stadig paa Grund af det exporterende Landbrugs store Interesser heri), og heri stod sammen med Social-Demokratiet, hvis nedarvede Teorier førte dette Synspunkt med sig. Desuden var den offentlige Understøttelse (Arbejdsløshedensunderstøttelsen og Hjælpekasseunderstøttelsen) saaledes, at Arbejderne kunde komme igennem ved denne Hjælp, og saaledes med større Ro kunde se paa deres Erhvervsmuligheders Svigten.

Efter at den omtalte første Henvendelse fra den saaledes ganske isolerede Industri havde fundet Sted, nedsatte Rigsdagen et Udvalg af Repræsentanter for hvert af de fire Partier. Efter Forhandlinger mellem Regeringen, dette Udvalg og Industriens Repræsentanter udsendte Regeringen 2. Febr. 1921 en Meddelelse om, at den hverken vilde stille Forslag om Importforbud eller -afgifter eller midlertidig Toldforhøjelser, for ikke at forøge Produktionsomkostningerne og spærre Prisfaldet ude, men at den kunde gaa med til Nedsættelse i Jernbanefragterne for Varer, der i denne Sammenhæng havde særlige Vanskeligheder, at den vilde begunstige dansk Arbejde ved Statsindkøb, og den i ganske særlige Tilfælde vilde kunne

bidrage til Afhjælpning af midlertidige Kreditvanskeligheder m. v. En Udtalelse, som Industriraadet strax efter udsendte, maatte naturligvis karakterisere dette Tilbud som ganske ufyldstgørende; det, man vilde, var jo i hvert Fald en à jour Føring af Toldsatserne, mindst svarende til Faldet i Pengenes Værdi, men vel ogsaa noget mere. Udtalelsen siger: „... de abnorme Told- og Valutaforhold, der ganske stred mod den gældende Toldlovs Forudsætninger. Industrien henstillede, at status quo i disse Forhold genoprettedes“. Udtrykkene er vage, men dækker over Kravet om Anti-dumping Foranstaltninger, i Lighed med den engelske Lovgivning herom (der jo imidlertid i meget ringe Grad gjordes effektiv). Der var dog intet andet for Industrien at gøre end at forhandle videre med Regeringen paa det saaledes givne Grundlag, og hvad der i det hele opnaedes var en 30 pCt. Fragtreduktion paa Statsbanerne for Mursten, Tørv, Grus og Skærver og Kartoffler til Kartoffelmelsfabrikationen. Betingelsen for Nedsættelsen var, at et tilsvarende Beløb skulde komme Forbrugerne til gode i Form af Prisnedsættelse for de transporterede Varer (Indm. Medd. af 13. Maj 1921 og Berl. Tid. 2. Maj 1921). Desuden gik Industriraadet i Gang med til Brug for Handelsministeren at indsamle et Materiale, der skulde belyse „den egentlige Valutadumping“. Den 20. Aug. 1921 offentliggjordes en Skrivelse fra Industriraadet til Handelsministeriet, indeholdende et Uddrag af de Betragtninger, det paagældende Materiale havde givet Anledning til, samt nogle Hovedtal af dette. Hovedbetragtningen var, at de valutasvage Landes lavere Omkostninger (bl. a. og især paa Grund af Forskellen mellem deres Valutas indre og ydre Værdi) havde medført den danske Industris Vanskeligheder. Men det er allerede foran nævnt, at dette kun var et af Momenterne til Krisen, hvilket ogsaa fremhævedes stærkt af Dr. L. V. Birck (jfr. hans Afhandling: Statsgæld, Deflation, Dumping her i Tidsskriftet 1921), der havde gennemgaaet Materialet efter Handelsministerens Anmodning. Men da yderligere Jak. Kr. Lindberg og Otto Himmelstrup havde gennemgaaet Indberetningerne og afgivet en Betænkning over dem, ønskede Industrien ikke denne offentliggjort, hvorfor den fortroligt tilstilledes Rigsdagens Medlemmer, samtidig med, at der udsendtes (25. Oktbr. 1921) en Meddelelse om Regeringens Stilling til Spørgsmaalet. I denne Meddelelse opstilledes de Foranstaltninger, Regeringen ansaa for mulige at gennemføre til Lettelse af Krisen, i 8 Punkter (hvorefter Aktstykket fik Navn), der dog i det hele kun var en Bekræftelse

paa Regeringens Villighed til at fortsætte med de Foranstaltninger¹⁾, der var omtalt i Erklæringen af 2. Febr. 1921. Erklæringen tilfredsstillende derfor heller ikke Industrien, der dog ikke nægtede at yde sin Medvirkning til at forhandle om Gennemførelsen af de 8 Punkter, og som vel i øvrigt i nogen Grad ventede, at der ved den forestaaende Toldlovsrevision skulde blive taget Hensyn til dens Ønsker. Men da Toldlovsforslaget var forelagt og vel nærmest betød et Skridt mere i frihandelsvenlig Retning, udsendte det af Industriraadet og Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk nedsatte Toldudvalg den 29. Novbr. 1921 en overmaade skarp Protest. Da de paagældende Kredse nu som før var politisk magtesløse, var Protesten for saa vidt et Slag i Luften. Men da Toldlovsforslaget ikke gennemførtes, blev Industriens Stilling i hvert Fald ikke af den Grund forværret. Og fra Foraaret 1922 begyndte Forholdene at bedres noget, selv om Konkurrencen udefra og væsentligst sydfra stadig var alvorlig i nogle enkelte Industrier, saasom Skotøjs- og Tobaksindustrierne²⁾).

Krisen maa, som nævnt, utvivlsomt i første Række betegnes som en Afsætningskrise. Producenterne kunde dels ikke opnaa de Priser og de Fortjenester, de havde vænnet sig til under Krigsaarene, dels vilde eller kunde Køberne ikke mere aftage saa store Mængder som før, hvoraf en Del var købt op i Frygt for yderligere Prisstigning. Dermed maatte den paa den særlige Krigskonjunktur baserede Industri blive tvunget i Staa. De tilbageblevne søgte saa at fortsætte ved paa den ene Side at holde igen paa Prisfaldet, og paa den anden Side at tvinge Arbejdslønnen ned.

Hvad først angaar Prisfaldet kom en Række Forhold her i Betragtning. Bortset fra en naturlig Tilbøjelighed til i det længst mulige at søge de høje Priser opretholdt, blev en Nedskrivning af Lagrene og Nedsættelse af Prisen tit vanskeliggjort dels ved Kapitalmangel hos Producenten, dels og navnlig fordi de Handlende ikke vilde eller kunde tage Tabet. (Spørgsmaalet kom frem i sin Renhed ved ensartede

¹⁾ Under 8. Juni 1922 udsendes Meddelelse om, at der var bevilget en Export-Kredit paa 5 Mill. Kr. dels til Statsgaranti for Exportørers Tratter, dels til Deltagelse i Tab, der maatte opstaa ved Udsendelse af danske Produkter i Konsignation til Udlandet, jfr. Tidsskrift for Industri 1922, S. 138. De øvrige Foranstaltninger har væsentligst været Fragtnedsættelserne.

²⁾ Efter at dette var sat, medførte en særlig politisk Kombination, at der under 4. August 1922 vedtoges en Lov om Forbud mod Indførsel af Skotøj og Cigarer, forsaavidt ikke Tilladelse dertil var meddelt af Handelsministeriet.

Varer, f. Eks. bestemte Cigarmærker. En Nedsættelse paa et Mærke vilde jo med det samme betyde et tilsvarende Tab paa de Handlendes Lager). Herved kom man til en langsom, gradvis Nedsættelse af Priserne, der forlængede Krisen, fordi Køberne under denne Proces forholdt sig afventende i Haab om, at Bunden endnu ikke var naaet. De paagældende Erhvervs Politik var saaledes ikke uden Skyld i Vanskelighederne. Men hertil kom yderligere, at da den offentlige Mening skønnede, at nu maatte de „gamle Lagre“, der synes at have været udtømmelige og som fik Skylden for den langsomme Prisnedgang, være brugt op, saa at der kunde komme noget mere Fart i Prisnedgangen, fandt Erhvervene hinanden i Frygt for, at denne offentlige Mening skulde bringe Regering og Rigsdag til at iværksætte nogen Kontrol, og foranledigede Nedsættelsen af en Priskontrol-Komité, bestaaende af Repræsentanter for Erhvervsorganisationerne og nogle i Mindretal værende Forbrugerrepræsentanter (22. Septbr. 1921). Denne fantastiske Komité gjorde naturligvis hverken fra eller til med Hensyn til Priserne, men opfyldte utvivlsomt de Forventninger, dens Stiftere nærede til den, ved gennem sin Existens at hindre, at Spørgsmaalet om en fornuftig Priskontrol blev taget op.

Bevægelserne i Arbejdslønnen i den her behandlede Periode fremgaar i store Hovedtræk af følgende Oversigt:

Det hele Arbejdslønniveau angives (jfr. Stat. Efterretn.) at være steget:

fra 1914 til Juli Kvartal 1918 med 85 pCt.	
- - - Oktbr. - - -	100 - - -
- - - Januar - - -	1919 - - - 124 - - -
- - - April - - -	- - - 157 - - -
- - - Juli - - -	- - - 238 - - -
- - - Oktbr. - - -	- - - 253 - - -
- - - Januar - - -	1920 - - - 259 - - -
- - - April - - -	- - - 276 - - -
- - - Juli - - -	- - - 296 - - -
- - - Oktbr. - - -	- - - 304 - - -
- - - Januar - - -	1921 - - - 298 - - -
- - - April - - -	- - - 270 - - -
- - - Juli - - -	- - - 239 - - -
- - - Oktbr. - - -	- - - 237 - - -

Som det vil ses, tager Stigningen for Alvor fat i Foråret 1919 sammen med den store Opgang i Prisniveauet, som da sætter ind, og fortsættes til Oktober Kvartal 1920. Saa kommer Prisfaldet og dermed de store Kampe mellem Arbejdsgivere og Arbejdere om Nedsættelse af Arbejdslønnen. Som anført i forrige Oversigt (57. Bd., S. 471), blev der i Efteråret 1917 truffet Aftale mellem de to Parter om en „August-

regulering" i 1918. Denne medførte en Stigning af 12 Øre i Timen for Mænd i de fleste Fag, og man var herefter oppe paa det dobbelte af Lønnen i 1914, medens Priseniveauet til Juli 1918 kun var steget med 82 pCt. Der var saaledes nu opnaaet en reel Fremgang i Arbejds løn, som siden stadig forøgedes (jfr. foranstaaende Tal med Pristallene S. 182), indtil Prisfaldet kom, og de store Konflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere om Nedsættelserne i Arbejds lønnen begyndte. Med Hensyn til Enkeltheder i disse Aars Arbejderforhandlinger skal i øvrigt henvises til Beretningerne om De samv. Fagforbunds Virksomhed og til J. Dalholms: Krigsaarenes Lønpolitik (59. Bd., S. 1). Det vil deraf fremgaa, at da Overenskomsterne skulde fornyes i Foraaret 1919, vilde Arbejderne ikke mere nøjes med Dyrtidsreguleringer, men krævede og gennemførte en Revision af selve Overenskomsterne, hvorved nye forhøjede Lønsatser traadte i Kraft dels i Januar, dels i April Kvartal og paavirker Oversigtens Tal. Men ogsaa paa disse nye Overenskomster krævedes og opnaaedes Regulering efter Pristallet for Juli 1919, og Lønnen steg derved paany stærkt. Samtidig opnaaedes (i Maj 1919) Indførelsen af 8 Timers Arbejdsdagen, der senest skulde være traadt i Kraft til Januar 1920. Uden megen Modstand var dette store Program punkt paa Arbejdernes Program naaet; i øvrigt var Forholdene paa Arbejds markedet højt urolige¹⁾; langvarige, syndikalistisk prægede Strejker bl. a. i de københavnske Byggefag og i Københavns Havn bragte Borgerskabets Taalmodighed paa den haardeste Belastningsprøve og havde en væsentlig Andel i Regeringens Fald i Foraaret 1920 og de hidtidige Regeringspartiers store Nederlag ved de derefter følgende Valg (jfr. Indledningen til denne Oversigt, 59. Bd., S. 253). Forskellige, navnlig Transportstrejker fortsattes, men blev efterhaanden bragt til Ophør ved Indgriben af „Samfundshjælpen“ og Landbrugets Organisationer, jfr. foregaaende Afsnit. De paagældende syndikalistisk ledede Organisationer led herved følelige Nederlag, ikke mindst fordi den borgerlige „Samfundshjælp“ ikke i det foreliggende Tilfælde mødte Modstand fra de samvirkende Fagforbunds Side, der naturligt maatte være interesserede i, at disse løs gaende Organisationer ikke fik Held med sig i

¹⁾ I August 1919 nedsatte Justitsministeriet en Kommission af Arbejdsgivere og Arbejdere med Departementschef Schrøder som Formand til at udarbejde Udkast til Lov om Foranstaltninger til Sikring af Overholdelsen af Overenskomster mellem Arbejdsgiver- og Arbejderorganisationer. Kommissionen har ikke afgivet Betænkning.

deres seperatistiske Lønkampe. Men der lader sig neppe herfra slutte noget om, hvorledes en „Samfundshjælp“ vil kunne virke under Strejker, der har den samlede organiserede Arbejderklasses Billigelse. Da ydermere Regeringsmagten efter Valgene var gaaet over til de borgerlige Partier, og da de økonomiske Forhold i Efteraaret 1920 med det store Prisfald blev saare vanskelige, og Arbejdsløsheden begyndte, faldt Forholdene paa Arbejdsmarkedet meget til Ro. De mange spredte Strejker holdt op, og Arbejderne gik — mere eller mindre villigt — med til Lønreduktioner. Den første af disse viste sig ved Opgørelserne over Lønnen i Januar Kvartal 1921 og var ganske vist kun ringe, men paa den anden Side betydningsfuld som Tegn paa, hvad Vej Vinden nu blæste, idet Nedgangen ikke skyldtes Ændring i Overenskomster eller Tariffer, men i alt væsentligt Nedsættelse af de personlige Lønninger eller Akkorder, ved at Tempoet for Akkordarbejdet havde forandret sig, ved at Timelønsarbejdet blev anvendt i større Omfang el. lign. I April Kvartal sank Lønnen yderligere, som Resultat af de nye Overenskomster, der tilvejebragtes efter omfattende Arbejdsstridigheder; saaledes var i Marts 1921 ca. 70 000 Mand lock'outede i Textil-, Skotøjs-, Teglværks-, Jern- og Metal- samt Træindustrien. Ifølge de ny Overenskomster, der traadte i Kraft efterhaanden i April Kvartal, skulde Lønnen strax reduceres med 13 Øre pr. Time, og derefter, naar Juli-Pristallet forelaa, reguleres efter 2 Øre i Timen for hver 3 Points, Pristallet ændredes. Dette gav en yderligere Reduktion af 18 Øre i Timen fra August Maaned, og man kom dermed ned paa 170 Øre i Gsnt. pr. Time mod 203, da Tallet var højest. Men endnu vanskeligere blev Forhandlingerne i Foraaret 1922. Den langvarige økonomiske Depression havde bragt Arbejdsgivernes Krav om Lønreduktioner højt op, og da de samtidig ved Opsigelse af Overenskomsten af 17. Maj 1919 gjorde Atteniat paa 8-Timers Arbejdsdagen og ved Krav om Nedsættelse af Overtidsbetaling til det halve yderligere søgte at komme de 8 Timer til Livs, opstod der en lang og forbitret Arbejdskamp, strækkende sig over Febr. og Marts Maaneder, hvor ca. 45 000 Arbejdere var lock-outede, medens ca. 100 000 gik arbejdsløse. Endelig under 4. April 1922 kunde Striden bringes til Ophør gennem et Mæglingsforslag fra Forligsinstitutionen, der fastsatte en Lønreduktion paa 15 pCt. (for lavere Lønninger paa 12 pCt.); Augustregulering kunde bortfalde, naar Parterne inden 1. Aug. enedes om at forlænge Overenskomsterne et Aar ud over

deres Udløbstidspunkt, altsaa første Gang til Foraaret 1924. I saa Fald skulde der finde Februar-Regulering Sted med 1 Procent for hver Procent, Pristallet i Februar var højere eller lavere end i foregaaende Februar. I modsat Fald skulde der finde August-Regulering Sted efter lignende Procentregler. Overtidsbetalingen fastsattes til 25 pCt. over Timelønnen for første og $33\frac{1}{3}$ pCt. for anden Time. Overenskomsten af 17. Maj 1919 om 8-Timers Dagen fornyedes. Ved Konflikts Udbrud stod Arbejderne paa Grund af den store Arbejdsløshed og den Usikkerhed, der hvilede over, hvilke Regler Regeringen vilde fastsætte for Udbetaling af Arbejdsløshedsunderstøttelse under Konflikt, i Forsvaret. Regeringen gik imidlertid — imod Forventning — med til omfattende Udbetalinger af Understøttelse, og tilføjede herved Arbejdsgiverne en Svækkelse. Disse Svingninger paavirkede naturligt Forligsinstitutionens Mæglingsforslag. En nærmere Udredelse maa ske i Sammenhæng med Fremstillingen af Reglerne for Arbejdsløshedsunderstøttelsen i dette Tidsrum. Men en saadan Fremstilling ligger tidsmæssigt uden for denne Oversigts Rammer.

Som alt nævnt spillede Spørgsmaalet om 8-Timers Arbejdsdagen en stor Rolle i disse Aars Forhandlinger, og Arbejdernes stærke Stilling — baade i det økonomiske Liv og som Medindehavere af Regeringsmagten — bragte dem det ønskede Resultat i Overenskomsten af 17. Maj 1919. Allerede forinden (28. Febr. 1919) havde Arbejdsminister Stauning nedsat en Kommission med Departementschef Adolph Jensen som Formand med det Formaal „at søge indført en lovbestemt Arbejdstid, der som Regel bør være paa 8 Timer i Døgnet for alle Lønarbejdere“. Da Spørgsmaalet om 8-Timers Dagen var et af Hovedpunkterne paa den første internationale Arbejds-konference i Washington i Efteraaret 1919, afventede man dennes Resultat. Spørgsmaalet havde jo ogsaa efter Maj-Overenskomsten tabt noget af sin Betydning. Imidlertid faldt Regeringen i Foraaret 1920, og da Konjunkturerne i Efteraaret s. A. svingede over, begyndte samtidig Modstanden mod 8-Timers Dagen. (Ved Lov 12. Febr. 1919 var der dog indført 8-Timers Arbejdsdag for Virksomheder med Døgndrift og ved Lov 9. Juni 1920 blev Arbejde i Bagerier og Konditorier m. v. forbudt imellem Kl. 8 Eftm. og Kl. 4 Form.). 8-Timers Arbejdsdagen var ganske vist vedtaget (ogsaa med Tilslutning fra de danske Arbejdsgiverrepræsentanter) af Konferencen, men da Konventionen forelagdes i Folketinget 21. Januar 1921 gik Regeringen og dens Partier imod den; den henvistes til Udvalg og

blev ikke ratificeret, i Overensstemmelse med de Betragtninger, som et Mindretal af Arbejdsgivere m. fl. i Arbejdstidskommissionen fremsatte. Denne afgav iøvrigt sin Betænkning i Decbr. 1920.

Foruden 8-Timers Dagen beskæftigede Spørgsmaalet om Arbejdernes Deltagelse i Ledelsen af Bedrifterne (Socialiserings-spørgsmaalet) i høj Grad Sindene i Arbejderkredse. Det lykkedes dog ikke her at naa noget Resultat, mens Tid var, som før Arbejdsdagen. Spørgsmaalet var vanskeligere at komme til Bunds i, en praktisk Ordning svær at finde og Modstanden ogsaa langt større. De samv. Fagforbund, Socialdem. Forbund og Rigsdagsgruppen nedsatte dog i 1919 et Fællesudvalg til at udarbejde et Forslag til det danske Socialdemokratis foreløbige Socialiseringsprogram. Jak. K. Lindberg var den drivende Kraft og Medlem af det 3 Mands Underudvalg, der udarbejdede tre Forslag: 1) Offentligt Tilsyn med Industrivirksomheder, 2) Arbejdernes Deltagelse i Ledelsen af Virksomhederne og 3) Handelsavance m. m., jfr. Socialdem. Historie 1871—1921, I, S. 319 og Lindbergs to Smaaskrifter: Bedriftsraad og Kontrol med Erhvervslivet. Som foran anført (S. 185—86) forelagde Regeringen Forslag til Love omhandlende de under 1) og 3) omhandlede Emner, uden at disse Forslag dog blev ophøjet til Lov. Paa tilsvarende Maade gik det med det egentlige Socialiseringsforslag. Ved det store Forlig efter Ministeriet Zahles Afskedigelse i Paasken 1920 indgik der en Bestemmelse om, at Spørgsmaalet om Arbejdernes Andel i Ledelsen af Virksomhederne og Kontrol med disses Drift skulde optages til Forhandling mellem Hovedorganisationerne. Det af det før nævnte Udvalg udarbejdede Forslag blev af Arbejderne forelagt Arbejdsgiverne (jfr. Beretning om de samv. Fagforbunds Virksomhed 1920—21, S. 87 ff.), men Forhandlingerne blev aldrig tilendebragt. Allerede i Decbr. 1919 havde den daværende Statsminister — med lige saa ringe Held — søgt at samle de to Parter til Forhandling om den samme Sag.

Endelig skal det med Hensyn til de formidlende Institutioner paa Arbejdsmarkedet anføres, at i den her behandlede Periode fornyedes Loven om den faste Voldgiftsret paa 5 Aar ved Lov 4. Oktbr. 1919.

VI. Handel (herunder Udførselsforbud) og Samfærdsel.

I den her behandlede Periode er der udstedt følgende nye Udførselsforbud:

- Kaniner, 13. Septbr. 1918.
- Fjer, 7. Oktbr. 1918.
- Metalstøv, 7. Oktbr. 1918.
- Ikke hidtil forbudte Maskiner og -dele, 7. Oktbr. 1918.
- Pelsskind og Pelsværk, 14. Oktbr. 1918.
- Tagrør, 14. Oktbr. 1918.
- Tang, 14. Oktbr. 1918.
- Glas og Glasvarer, 14. Oktbr. 1918.
- Bødkerarbejder og Tøndebaand, 14. Oktbr. 1918.
- Fabrikata af Revlingeris og af Lyng, 14. Oktbr. 1918.
- Ikke hidtil forbudte Filt og Filtvarer, 14. Oktbr. 1918.
- Paraplyer og Parasoller, 14. Oktbr. 1918.
- Møbler, 14. Oktbr. 1918.
- Vogne og Kæremagerarbejde, 14. Oktbr. 1918.
- Humle, 14. Oktbr. 1918.
- Grammofonplader, 14. Oktbr. 1918.
- Horn, 30. Oktbr. 1918.
- Fabrikata af Voksdug, 12. Novbr. 1918.
- Alle Alkalier, 26. Febr. 1920.
- Nikkelmønter, 8. Juli 1920. Det er dog tilladt Rejsende at medføre for 10 Kr. Sølv- eller Nikkelmønt.

I Justitsm. Bkg. 2. Januar 1919 findes en samlet Oversigt over alle dagældende Udførselsforbud, og paa dette Tidspunkt er det største Antal af de gennem Krigsperioden udstedte Forbud i Kraft. Allerede 9. Januar 1919 ophæves Kontrollen med Rejsendes Beklædningsgenstande, og 16. April kommer den første større Ophævelse af en Række Forbud for de mindre nødvendige Genstande, som Ententen nu tillod os at indføre. Under 6. August 1919 kom en ny lang Række Ophævelser, hvorefter de resterende Forbud bortfaldt Slag i Slag (jfr. Lovtidende). Justitsministeriets Fortegnelse over bestaaende Udførselsforbud, der den 2. Januar 1919 havde haft 199 Løbe-Nr., havde saaledes under 1. Decbr. 1919 kun 78 og under 20. Oktbr. 1920 kun 40. Iøvrigt skal der vedrørende Udførselsforbudene for de vigtigere Varers Vedkommende henvises til Omtalen af disse Varer hver paa sit Sted i de foregaaende Afsnit. Dog skal det med Hensyn til Kjøbenhavns

Frihavn her anføres, at Ønsket om, at den atter skulde kunne indtræde i den internationale Konkurrence som Frihavn, i Forbindelse med de af Valutasituationen i Begyndelsen af 1920 fremkaldte Ønsker om til Støtte for vor Valuta at fremme Transithandelen, medførte, at Frihavnen ved Justitsmin. Bkg. 2. Marts 1920 atter blev gjort til Udland i den Forstand, at Varer, der efter denne Dag ankom til Frihavnen (dog med Undtagelse af Korn, Foderstoffer, Kul, Koks og Superfosfat) ikke omfattedes af de gældende Udførselsforbud, hvorimod der for tidligere ankomne Varer, der ønskedes udførte fra Frihavnen, skulde erholdes Dispensation fra eventuelt gældende Forbud. Ved Bkg. 23. Marts 1921 ophævedes Udførselsforbudet for alle Varer, der direkte fra Udlandet var komne til Frihavnen, uanset Ankomsttidspunkt. — Ved Lov 12. Febr. 1919 tillodes det Frihavns-Aktieselskabet at optage et Laan paa indtil 1 Mill. Kr. og ved Lov 24. Febr. 1920 at forhøje den i 1918 med 100 pCt. forhøjede Afgift yderligere med 50 pCt., hvorefter Forhøjelsen blev af samme Størrelse som i den gamle Havn, jfr. Ministeriet for offentlige Arbejders Bkg. 29. Decbr. 1919.

De i forrige Oversigt (57. Bd., S. 474) omtalte Forhandlinger med U. S. A. førte til Handels-Overenskomsten af 18. Septbr. 1918 mellem dette Land og Danmark. Overenskomsten gav os Tilsagn om Tilførsel indenfor fastsatte Rationer af en Række Kolonialvarer og Raa- og Hjælpestoffer til Industrien samt af Kunstgødning. Men Tilførslerne af Majs og Foderkager var ikke sikrede i Overenskomsten, der iøvrigt til Gengæld for disse Tilførsler krævede, at der til Ententens Raadighed stilledes 465 000 Tons d. w. af vor Handelsflaade, hvorefter der til Landets eget Brug var 350 000 Tons tilbage, Desuden begrænsede Overenskomsten Udførselen af Landbrugsprodukter til visse fastsatte Kvanta til Centralmagterne, ligesom Industriudførselen sydpaa begrænsedes til at omfatte de samme Mængder som i 1917. For Fiskeeksporten blev der ogsaa fastsat Maximalkvantum, og det bestemtes yderligere, at de i Henhold til Overenskomsten indførte Olier kun med visse Begrænsninger og naar kompenserende Kvanta indførtes fra Centralmagterne, maatte anvendes til Fiskeribrug. Den amerikanske Overenskomst indeholdt endvidere i Modsætning til de med de øvrige Lande afsluttede Overenskomster Bestemmelser („Tillægsklausulerne“) om forskellige Varers indirekte Anvendelse, saaledes maatte Bomuldsfabrikater og Kork ikke anvendes til Fiskeribrug, og Olier m. v. som nævnt kun under

visse Betingelser hertil og i Mejerier og Slagterier, men ellers ikke i Virksomheder, der producerer Varer til Centralmagterne. I det hele maatte vestfra indførte klausulerede Varer ikke indgaa i Varer, der udførtes sydpaa; desuden maatte Export fra Danmark ikke finde Sted til neutrale Lande, naar saadan Export der kunde frigøre Varer til Export til Centralmagterne; jfr. Justitsmin. Bkg. 12. Novbr. 1918, hvorefter det af Hensyn til denne Kontrol paalægges alle, der vil exportere, at henvende sig til Grosserer-Societetets Komité eller Industriraadet. Disse Hovedtræk af Overenskomsten giver Indtryk af den beskedne Fordel, den yder i Sammenligning med den store Underkastelse under de Allieredes Kontrol, der til Gengæld maa taales. Men i Virkeligheden byder Overenskomsten paa afgørende Punkter Fordele fremfor tilsvarende Overenskomster mellem U. S. A. og andre Lande. Saaledes anføres det, at i den norske Overenskomst var Principet om den indirekte Anvendelse udstrakt til, at intet Produkt, fremstillet med noget Redskab eller Maskine, Kul eller Olie, eller nogen anden Vare, importeret vestfra, maatte udføres sydpaa. Imidlertid, vi var i Nødstilstand for alle Varer, efter at der fra de øvrige Allierede, til Trods for Overenskomsterne med disse, var nægtet os Import siden Sommeren 1917, og alle Forhold vejede for og imod har man altsaa ment, at denne Overenskomst var bedre end ingen.

Den 3. Oktbr. 1918 traadte Overenskomsten i Kraft, og England meddelte, at det fra s. D. ansaa den dansk-engelske Overenskomst for paany at være i Virksomhed. Til at ordne det hele License-System mod de af Grosserersocietetets Komité og Industriraadet udstedte Garantierklæringer oprettede Organisationerne et „Danish Trade Office“ i Washington. Det viste sig imidlertid snart, at den af det amerikanske War Trade Board fulgte Fremgangsmaade med Hensyn til Udstedelse af Licenser var saa langsom, paa Grund af alle de Formaliteter og Undersøgelser, der skulde iagttages, at der gennem Maaneder ikke fandt nogen License-Udstedelse af Betydning Sted, og fra de andre allierede Lande var Indførselen uden Betydning, fordi de ikke vilde eller kunde undvære noget; heller ikke vor Udførsel var af noget Omfang, fordi Mangelen paa Foderstoffer holdt den landbrugsmæssige Produktion indenfor det til Hjemmemarkedets Forsyning fornødne Omfang. Dette gælder ikke blot Smør og Flæsk, men ogsaa Heste og Hornkvæg. Overenskomsten kom saaledes ikke til at faa nogen stor Betydning, og da Vaabenstilstanden snart efter sluttedes i November 1918, for-

andredes Situationen væsentligt. De store Varelagre, Regeringerne laa med, vilde de nu gerne afsætte, og fra de Privates Side frygtedes der for Prisfald, saaledes at ogsaa de var ivrige for at blive af med, hvad der under Krigsaarenes stadige Prisstigning var samlet op. Under disse Forhold opstod store Forventninger til, at Rationeringerne, baade for Importen her til Landet og for Forbruget i Landet, saa godt som øjeblikkeligt kunde bortfalde. Ministeriet ansaa det derfor for fornødent gentagne Gange (29. Novbr. og 14. Decbr. 1918) at henlede Opmærksomheden paa, at saalænge Amerika-Overenskomsten bestod, var det uforsvarligt at regne med større Tilførsler, end Overenskomsten betingede. Tilmed fortsatte de Allierede jo under hele Tiden til Fredsslutningen Hungerblokaden mod Centralmagterne. Men fra Nytaar 1919 var der dog indtraadt en afgørende Bedring, baade i Henseende til hurtigere Expedition af License-Ansøgningerne og ogsaa deri, at der gaves License for Varer uden for Overenskomsten og for større Mængder, end fastsat i denne. For at opnaa en hurtigere Afvikling af hele Overenskomstforholdet, og navnlig for at opnaa forøgede Tilførsler til Landbruget, rejste i de første Dage af Januar 1919 paany en Delegation til England. Delegationen opnaaede dels Tilførsler af Foderkager og Gødning, dels Fritagelse for Leveringen af de 100 000 t Korn til Norge til Gengæld for det Kvantum Salpeter, som Amerika-Overenskomsten tilstod os, og endelig Løfte om Majs. Industriens særlige Repræsentant opnaaede i første Række Bortfaldet af Tillægsklausulerne for en Række Varer, dernæst Forhøjelse eller Bortfald af Rationeringen, og sidst, men ikke mindst, at det Krav om Visering af Garantierklæringerne for Varer, der udveksledes mellem de skandinaviske Lande, som de allierede Komitéer havde opstillet og gennemført, nu bortfaldt, hvilket var af afgørende Betydning for den skandinaviske Samhandel, jfr. nedenfor. Der opnaaedes saaledes ikke lidt, og Baandene slappedes Dag for Dag. Interesserne for at blive af med Varerne i de allierede Lande var aabenbart store, og Kravet om Erhvervenes Frihed for Krigstidens Restriktioner stærkt allevegne. Som et Led i denne Afsætningspolitik fra de allieredes Side maa sikkert ogsaa ses den i de første Maaneder af 1919 fra amerikansk Side iværksatte Diskussion om Kjøbenhavn som Central for Levnedsmiddelfordelingen i Central- og Østeuropa. Dette Reklameforetagende lykkedes alt for godt, forsaavidt som vor Valutamisère i de næste to Aar i stort Omfang skyldtes Indkøb paa Basis af Forventningerne om

„Kjøbenhavn som Stapelplads for Østersøen“, jfr. 59. Bd., S. 472. Under 24. Marts 1919 kunde Grosserer-Societetets Komité og Industriraadet for første Gang udsende en „Friliste“, hvori ikke blot Indførselen af en Række Varer her til Landet blev fritaget for Restriktioner, men som heller ikke paalagde nogen Klausul for Genudførselen. En Maaned senere ophævedes Indførselsrationeringen og Sortliste-Systemet. Fra 10. Juni bortfaldt de individuelle Garantierklæringer og s. D. overtog den danske Regering de to Organisationers Forpligtelser overfor de tidligere afgivne Erklæringer, jfr. Justitsmin. Bkg. 25. Juni 1919. Den 9. Juli ophævedes efter Overenskomst med de allierede Regeringer de med disse indgaaede Handelstraktater til Ophør fra det Tidspunkt, Freden med Tyskland blev ratificeret. Denne Ratifikation fandt Sted 10. Januar 1920. Men praktisk talt eksisterede Overenskomsterne ikke efter 9. Juli 1919, og i Decbr. 1919 opløste Erhvervenes Fællesudvalg sig, i hvilket Landbrugets Repræsentation var blevet forøget i Novbr. 1918.

Det er foran anført, at Overenskomsten med England traadte i Kraft paany fra 3. Oktbr. 1918 sammen med den amerikanske Overenskomsts Ikrafttræden. Men som nævnt havde England lidet at undvære ud over de rene Luxusvarer, for hvilke der blev givet License, og desuden var Afgørelsen af License-Tildelingen nu samlet for de allierede Regeringer Vedkommende hos The allied blockade Committee i London, der dels i større Spørgsmaal indhentede de forskellige Regeringers Erklæring, dels indhentede Udtalelser hos den af de paagældende Handelsattachéer i Kjøbenhavn bestaaende The interallied Committee. Under disse Forhold kom der heller ikke Tilførsler fra England, og Arbejdsløsheden naaede omkring Nytaar 1919 op til over 28 pCt. — Da England under den i Marts 1921 vedtagne German reparations act havde paalagt Indførselen af tyske Varer en 50 pCt. Afgift, krævedes der paany Oprindelsescertifikater for at undgaa, at ikke-tyske Varer faldt ind under denne Sanktion. Kravet om disse Certifikater, der som tidligere udstedtes af Grosserer-Societetets Komité eller Industriraadet, opretholdtes dog kun fra 1. April til 27. Maj 1921.

Under disse Forhold var Tilførslerne sydfra af en stadig stigende Betydning for Landets Økonomi. Den sidste af Handelsoverenskomsterne med Centralmagterne (jfr. 57. Bd., S. 474 og 59. Bd., S. 484, Note 1) fornyedes paa 4 Maaneder fra 1. August 1918. I Forhandlingerne om denne Overenskomst deltog foruden Regeringens og Erhvervenes Repræsentanter

ogsaa Delegerede fra Arbejderorganisationerne i Overensstemmelse med det Løfte, Udenrigsministeren herom havde afgivet, da Erhvervenes Fællesudvalg nægtede at give Arbejderrepræsentanter Sæde i Udvalget (jfr. 57. Bd., S. 473, Note 1). Overenskomsten omfattede de samme Varer som tidligere, og gav tillige Tilsagn om en større Tilførsel af Petroleum, navnlig til Fiskeribrug, men Tilsagnet kunde ikke opfyldes, og inden Overenskomsten var udløbet, var det tyske Rige brudt sammen. Allerede gennem Vaabenstilstands-Overenskomsten maatte Tyskland frafalde de Indskrænkninger, der fra tysk Side var paalagt neutrale Skibes Handelssamkvem med Fjenden. Herved bortfaldt ogsaa Klausulerne paa det Skibsbygningsmateriel, der var leveret fra Tyskland, hvilke Klausuler forhindrede Salg ud af Landet af Skibe, hvortil dette Materiel var anvendt. Men Tyskland tog Skridtet fuldt ud, og Grosse-er-Societetets Komité og Industriraadet kunde derfor i den Meddelelse, de den 22. Novbr. 1918 udsendte om Skibsfartsfriheden samtidig meddele, at alle Klausuler fra tysk Side var ophævede, ogsaa de tidligere paalagte. Men allerede i Decbr. indtraadte nye Vanskeligheder, idet de Allierede, der jo stadigt opretholdt Blokaden mod Tyskland — baade Indførsels- og Udførselsblokaden, den sidste for at kvæle Tysklands Konkurrence — og kaprede tyske Skibe, efter Vaabenstilstanden kunde komme ind i Østersøen og blokere dennes Kyster. Herved forhindredes navnlig Kuludførselen til Danmark, der havde fundet Sted især paa tyske Skibe. Det lykkedes dog at opnaa Tilladelse for et Antal tyske Skibe, men baade Kulproduktionen og anden Produktion i Tyskland laa i disse Maaneder efter Vaabenstilstanden langt nede, saaledes at den paa denne Maade frembragte Hindring af vor Import blev af mindre Betydning, tilmed da de Allierede nu i stadigt stigende Omfang slappede Tilførslerne. Værre var det, at de Allieredes Krav til Tyskland, om at dets Beholdninger af fremmed Valuta ikke formindskedes ud over et vist Maal, medførte, at vor Landbrugsexport sydpaa allerede fra April Maaned 1919 stærkt indskrænkedes, og ikke siden — stadig paa Grund af manglende Betalingsevne fra tysk Side — er kommet op igen, til største Skade for hele vor Økonomi. At denne ogsaa har lidt under Markkursens stadige Fald er paapeget i forrige Afsnit. Her kan det maaske tilføjes, at dette Fald for al Handel og Omsætning har medført de største Forstyrrelser, navnlig saa længe man fra tysk Side søgte at modvirke Faldet ved at nægte at levere Varer til den aftalte Pris og derefter forhøjede

Prisen. Siden er man fra tysk Side i alt væsentligt gaaet over til at fakturere i ikke-tysk Mønt.

I Dagene 7.—9. Oktbr. 1918 afholdtes en ny interskandinavisk Vareudvexlingskonference i Kristiania, dels for at planlægge Vareudvexlingen for 1919, dels for at undersøge de Virkninger, der maatte fremkomme gennem de af alle tre Lande nu afsluttede Handelsoverenskomster med U. S. A. Bl. a. til Behandling af disse Vanskeligheder afholdtes en ny Sammenkomst i Kjøbenhavn i Decbr. 1918, og man enedes her om at optræde samlet overfor de Allierede i Anledning af den Hindring, disse lagde i Vejen for den interskandinaviske Samhandel ved at kræve, at alle Garantierklæringer skulde viseres af dem, under Paaskud af, at Udførsel fra et af Landene til et andet ikke maatte finde Sted, hvis denne Udførsel i det importerende Land frigjorde Varer til Export til Centralmagterne. I mange Tilfælde nægtedes saadant Visum, under alle Omstændigheder var Forretningsgangen saa langsom, at den næsten umuliggjorde enhver Forretning. Forhandlingerne om dette Spørgsmaal med The interallied blockade Committee i London førte til, at Grosserer-Societetets Komité og Industriraadet under 25. April 1919 kunde meddele, at Kravet om Visering var blevet frafaldet ved Export af danske Fabrikater og af urationerede Varer; det var dog en Betingelse, at Udførselen ikke fandt Sted til sortlistede Firmaer i de to andre Lande. Ved Import fra disse skulde ingen Visering finde Sted. Udførsel af rationerede Varer krævede derimod Visum. Men snart efter bortfaldt Rationeringen og Sortliste-Systemet (jfr. S. 311), og med den tilbagevendende Handelsfrihed bortfaldt ogsaa den særlige skandinaviske Vareudvexling, der havde været de tre Lande til stor Nytte ved at delagtiggøre dem i saadanne Varer, der fandtes i et af de andre Lande, og som kun ved særlige Spareforanstaltninger o. l. fra disses Side havde kunnet stilles til Raadighed for de to andre Deltagere i Vareudvexlingen.

For Vareudvexlingen med Island lagde Ententen en Række Hindringer i Vejen, dels ved at forhindre, at der fra Danmark til Island udførtes forskellige Næringsmidler og Fabrikata, dels ved at beslaglægge paa Island den derværende Uldproduktion.

Endelig skal det anføres, at Spørgsmaalet om Ordningen af en Vareudvexling med Rusland har været under Behandling i hele det Tidsrum, denne Oversigt omfatter. Trods utvivlsom Interesse i ledende danske Erhvervskredse for en Ordning paa dette Omraade, er en saadan hidtil ikke naet. Hverken den

i 1920 nedsatte snævrere danske „Committee for the Resumption of Trade Relations with Russia“, hvis Formand var Max Ballin, eller det et Aar senere (28. April 1921) nedsatte udvidede „Erhvervenes Ruslandsudvalg“ med Direktør Hjerl-Hansen som Formand formaede at bringe Spørgsmaalet til Løsning. En Delegation fra dette Udvalg med Kammerherre Clan som Formand forhandlede i det tidlige Efteraar 1921 i Stockholm med Repræsentanter for Sovjetmyndighederne. Men Forhandlingerne blev afbrudt fra dansk Side under Paaberaabelse af, at der ikke kunde opnaaes tilstrækkeligt reelle handelspolitiske Fordele. Spørgsmaal af rent politisk Karakter, navnlig vedrørende en Anerkendelse af Sovjetregeringen, spillede med ind og bragte Sagen til at strande.

Til at undersøge og afgive Betænkning angaaende den fremtidige Traktatpolitik nedsattes ved kgl. Res. 22. Marts 1919 en Kommission med Kammerherre Clan som Formand.

Det skal dernæst nævnes, at ved Lov 21. Decbr. 1918 fornyedes Loven om Straf for Klausulbrud til 1. Maj 1919 og ved Lov 3. Maj 1919 til 1. Januar 1920, hvorefter Loven ikke mere fornyedes.

Vedrørende Skibsfarten er det i forrige Oversigt (57. Bd., S. 477) anført, at efterhaanden blev Størstedelen af vor Tonnage bundet hos de Allierede. Under Forhandlingerne om en Handelsoverenskomst med Amerika i 1917—18 mistede vi saaledes ca. 400 000 Tons (medens vi ved Overenskomsten med England i Sommeren 1917 havde afgivet 200 000 Tons til dette Land), idet U. S. A. som Betingelse for Ydelse af Bunkers forlangte Pligtrejser i et saadant Omfang, at danske Skibe, der kom til Amerika, enten maatte sejle for amerikansk Regning eller lægge op i amerikansk Havn. Skandinavien—Amerika Linien havde saaledes 3 af sine Skibe liggende i amerikansk Havn. At Forhandlingerne med U. S. A. om en Overenskomst blev taget op med fornyet Styrke ved Afsendelsen i Maj 1918 af den tidligere omtalte Delegation under Ledelse af Kammerherre Clan, havde dog en anden Aarsag. Forholdet var nemlig det, at Tyskland saa med megen Misnøje paa, at Størstedelen af vor Handelsflaade efterhaanden var i Ententens Tjeneste, og gav derfor sine Prisebestemmelser en betydelig Udvidelse, gaaende ud paa, at et neutralt Skib, forsaavidt Omstændighederne ikke talte derimod, betragtedes som sejlene for fjendtlig Regning, naar Størstedelen af det paagældende Lands Tonnage gik i Fart for Fjenden. Som

Følge af denne Udvidelse maatte der dels optages Forhandlinger med Tyskland, der resulterede i en Ordning, hvorved danske Skibe i neutral Fart var beskyttede, naar de var i Besiddelse af et Lejdebrev (Geleitschein), dels optages Forhandlinger med Ententen for at faa en større Del af Tonnagen fri, hvilket var en Forudsætning for Overenskomsten med Tyskland. I Overenskomsten med U. S. A. af 18. Septbr. 1918 forpligtedes den danske Skibsfart til at stille 465 000 Tons af de ca. 810 000 Tons, vi i alt raadede over, til Tjeneste for England og U. S. A. imod de ovenfor omhandlede Løfter om Tilførsler m. v. Fragtnævnet overtog derefter Dispositionen over hele den danske Flaade, saaledes at ingen Befragtning kunde finde Sted uden dettes Approbation, jfr. Handelsmin. Bkg. 27. Novbr. 1918. Endvidere fastsatte Nævnet i Overensstemmelse med Indm. Maximalfragter for Tilførselen af en Række vigtige Varer og udstedte herfor den 24. Novbr. 1918 en Tarif. For at den tilstedeværende Tonnage dernæst kunde udnyttes det mest mulige vedtoges efter Forhandlinger med Erhvervenes Fællesudvalg en Fordeling af Varerne i Klasser, saaledes at Varer i en højere Klasse paa Grund af deres større Betydning expederedes før Varer i en lavere Klasse. Med Hensyn til de særlige Forhold vedrørende Kul og Foderstoffer skal henvises til den tidligere Omtale under disse to Varegrupper.

Det er allerede anført, at Forholdene først efterhaanden trak sig i Lave — Overenskomsten virkede med Hensyn til Licenser tungt, og naturligvis tog det ogsaa sin Tid at faa Skibene ud af deres Kontrakter. Men da Overenskomsten praktisk talt bortfaldt i Sommeren 1919, blev der fra Rederiernes Side øvet et stærkt Pres for at slippe fri for Fragtnævnets Dispositionsret over hele Flaaden og de fastsatte Maximalfragter. Der blev derfor afsluttet en Overenskomst mellem Regeringen og Fragtnævnet under 17. Septbr. 1919, hvorefter den danske Handelsflaade skulde stilles til fri Raadighed for Rederierne uden Restriktioner, imod at der stadig i Tiden fra 1. Oktbr. 1919 til 30. Septbr. 1920 blev holdt 172 000 Tons til Disposition for Kultilførsler fra England til en Fragt af ikke over 35 Kr., og 133 000 Tons i tre Farter for Tilførsler af Foderstoffer til en Fragt af ikke over 100 Kr. fra River Plate. Endvidere maatte danske Skibe, der sejlede med Last til Danmark, ikke i denne Fart notere højere Fragter end de den 4. Juli 1919 noterede Maximalfragter. Da Loven af 12. Marts 1918 om Salg og Bortfragtning af Skibe udløb

ved Udgangen af 1919, fornyedes den dog for et Aar ved Lov af 22. Decbr. 1919, jfr. Handelsmin. to Bkg. 7. Febr. 1920, for at der af Hensyn til Formindskelsen i Handelsflaaden stadig kunde føres Kontrol med Dispositionerne over dansk Tonnage, der fortsat ikke maatte bortfragtes uden Dampskibsnævnets (Handelsministeriets) Tilladelse. Da Loven ikke fornyedes, ophævedes de to Bkg. ved Bkg. 14. Januar 1921. Ved Lov 22. Decbr. 1920 var Fragtnævnet blevet ophævet.

Som omtalt i forrige Oversigt, nedsattes inden Vaabenstilstanden Forsikringspræmierne for Skibe og Varer stærkt, og var for Skibe ved Udgangen af 1918 $1\frac{1}{2}$ pCt., for Varer 1 pCt. Da mange Baade gik i time-charter, var disse Reduktioner naturligvis til stor Fordel for Skibsfarten, der yderligere blev gunstigere stillet ved, at Rejserne forkortedes, idet Nordsø-Konvoeringen i de sidste Dage af November 1918 ophørte, hvorved Tidsspildet ved Samlingen i Konvoy-Havnene m. v. blev undgaaet. Maximalfragterne for forskellige Varer, navnlig Kul, blev ganske vist nedsat i Begyndelsen af 1919, men med den frie Tonnage var der Mulighed for udmærkede Forretninger under det store Opsving i Handel og Samfærdsel, der begyndte nogle Maaneder efter Vaabenstilstanden. Hertil kom, at U. S. A. i Febr. 1919 gav Afkald paa sin Ret efter Handelsoverenskomsten til at befragte dansk Tonnage, saaledes at en stadig stigende Del af Tonnagen kom til Raadighed for de danske Redere paany, og i Maj nedsatte England Prisen paa Bunkers til 31 à 32 sh. (Halvdelen af den hidtidige Pris). Skibsfartens Kaar var derfor stadig mere straalende igennem 1919; og Efterspørgslen efter Tonnage her til Landet var i Stand til fuldstændig at beskæftige den danske Tonnage, der søgte hjem efter Frigivelsen fra de Allierede. Men bl. a. her ved opstod den Mangel paa fremmed Valuta, som begyndte at gøre sig gældende i Efteraaret 1919, og som i Vinterens Løb førte til Valutareguleringen (59. Bd., S. 468). Fra Marts 1920 begyndte Fragtraterne at falde, først langsomt, siden med stigende Fart, og medførte i 1921 ret store Oplægninger, indtil Udgifter til Løn m. v. igen nogenlunde var bragt i Overensstemmelse med det ny Fragtsatsniveau.

Ved kgl. Andg. 22. Septbr. og 10. Oktbr. 1919 fastsattes det, at Krigsforsikringen for henholdsvis Skibe og Varer skulde træde i Likvidation. For Vare-Krigsforsikringens Vedkommende er Likvidationen afsluttet, idet et Forskudsbeløb af 6 Mill. Kr. er taget til Indtægt paa Statsregnskabet 1918—19 § 7 (uden at være bevilget paa nogen Finans- eller

Tillægsbevillingslov, medens Restbeløbet, 1,01 Mill. Kr., er taget til Indtægt paa Tillægsbevillingsloven for 1921--22. Varekrigsforsikringens samlede Netto-Præmie blev 17,1 Mill., dens Netto-Skadesbeløb: 8,4 Mill. Kr. For Skibsforsikringens Vedkommende er Likvidationen endnu ikke afsluttet. Paa samme Maade som for Vareforsikringens Vedkommende er et Forskudsbeløb af 16 Mill. Kr. taget til Indtægt for 1918—19; endvidere overtog Forsikringen 25 Mill. Kr. af Statslaanet af 1. April 1919 („Rederlaanet“). Paa denne Maade bragtes en Ordning til Veje paa et ret vanskeligt Forhold. Det store Overskud, der var fremkommet i Skibsforsikringen, og som skyldtes de i Forhold til de lidte Skader høje Præmier, maatte nemlig siges at være betalt af Forbrugerne igennem de af Præmierne foraarsagede højere Varepriser. Der syntes saaledes ikke at være Grund til, at Rederne skulde dele dette store Overskud, og ved en mindelig Ordning mellem Regeringen og Rederne gik man derfor den angivne Vej ved Overskudets Fordeling. Netto-Præmiebeløbet androg i øvrigt 117,5 Mill. Kr., Skadesbeløbet 72,6 Mill. Kr. — I det nævnte Finansaar 1918—19 toges endvidere til Indtægt paa § 7 11½ Mill. Kr. af Statens Excedent-Krigsforsikring af Skibe. Beløbet stammede fra en Ordning, hvorefter Staten, naar de i „Krigsforsikringen for danske Skibe“ forsikrede Skibe ønskedes krigsforsikrede for en Værdi, der oversteg 750 000 Kr., overtog Risikoen for et Beløb af indtil 375 000 Kr. for hvert enkelt Skib mod herfor at oppebære samme Præmiesats som den, for hvilken Skibet var forsikret i Krigsforsikringsinstituttet (Rigsdagstidende 1918—19, B, Sp. 2323). — Endelig skal det anføres, at da Fragtnævnet ved Overenskomsten med Regeringen af Septbr. 1918 (jfr. foran S. 125 og 315), var indgaaet paa, at ogsaa de allerede da befragtede 100 000 Tons skulde nyde godt af Fragtnedsættelsen, nedsatte Centalkontoret Prisen paa den Majs, der blev anvendt ved Ombytning af Brødkorn i Overensstemmelse med de reducerede Fragter, medens den øvrige Del af de 100 000 t Majs solgtes i fri Handel, og det til dette svarende Beløb af Fragtnedsættelsen toges til Indtægt paa Statsregnskabet 1919—20, § 14 B, med 1½ Mill. Kr. (jfr. Rigsdagstidende 1919—20, B, Sp. 2941, og i det hele „Fragtnævnets Beretning for 12. Maj 1916—22. Decbr. 1920“, udgivet af Fragtnævnet 1921).

Ved Lov 4. Oktbr. 1919 ophævedes Bestemmelserne i Lov 18. Maj 1917 om Beslaglæggelse af Forsikringssummer for danske Skibe forsaavidt angik Forlis efter først-

nævnte Lovs Dato; Forsikringssummer udbetalte for saadanne Forlis stillede altsaa til Redernes Raadighed, medens Beløb for tidligere Forlis stadig var under Beslag. Rederne trængte naturligvis paa for at faa disse Penge frigivet, og Handelsministeren forelagde da, ved Begyndelsen af 1921, efter at Loven om Bortsalg og Befragtning, som ovenfor anført, var bortfaldet, ogsaa Forslag til Lov om, at de paagældende Beløb, ca. 33½ Mill. Kr., blev frigivne. Men Folketinget behandlede ikke Lovforslaget færdig, da navnlig Socialdemokraterne var imod Frigivelsen, som de frygtede blot skulde medføre forøgede Dividendeudbetalinger. Forslaget blev paany fremsat 21. Decbr. 1921 med en nærmere Paavisning af, at den danske Handelsflaade nu var større end før Krigen (Rigsdagstidende 1921—22, A, Sp. 4681); Grunden til Beslaglæggelsen, nemlig at Pengene skulde bruges til at udligne de under Krigen indtrufne Tab i Tonnagen, var saaledes bortfalden, og Loven stadfæstedes af Kongen 12. Juni 1922. — Ved Lovene af 21. Decbr. 1918 og 3. Decbr. 1919 forlængedes midlertidig Lov af 13. Oktbr. 1916 om danske Skibes Registrering til 27. August 1920, jfr. Handelsmin. Bkg. 8. Septbr. 1920. — Ved Justitsmin. Bkg. 11. Novbr. 1918 ophævedes Forbudet af 6. Marts og 12. April 1917 mod offentlig Meddelelse om Skibstrafik; og ved Indm. Bkg. 10. Januar 1920 ophævedes Paabudet af 8. Marts 1917 vedrørende Indberetninger om Skibes Sejlads.

Endelig skal det anføres, at de midlertidige Forlængelser af visse Frister for Patenter og for Varemærker og Mønstre ved Handelsmin. Bkg. 7. Septbr. 1918, 23. April og 6. Novbr. 1919, jfr. Lov 22. Decbr. 1919, 24. Jan., 9. Febr., 12. Juni, 28. Juli, 30. Septbr. og 14. Decbr. 1920 forlængedes til 1. April 1921, jfr. ogsaa de tre Love om Patenter, Varemærker og Mønstre af 8. Febr. 1921.

VII. Andre Spørgsmaal.

Ved Justitsmin. Bkg. 1. August 1918 blev Pastvangen overfor Svenske og Normænd skærpet, jfr. Bkg. 24. Januar 1919. Bestemmelser vedrørende, hvilke Landes Undersaatter, der skal være forsynede med Pas og Passets Indhold findes

i øvrigt i Justitsmin. Bkg. 14. Febr. 1919, hvori der for de svenske Pas' Vedkommende indførtes mindre Lettelser ved Bkg. 27. August 1919. Ved Justitsmin. Bkg. 25. Septbr. 1919 førtes de Beløb, indvandrende arbejdssøgende Personer i Henhold til Bkg. 23. Oktbr. 1913 skulde være i Besiddelse af, saa at sige à jour, idet de forhøjedes med 100 pCt. til 60 og 100 Kr. for henholdsvis nærmere og fjernere Boendes Vedkommende. Ved Lovene af 22. Decbr. 1919 og 1920 forlængedes Gyldigheden af Lov af 22. Novbr. 1917 om Tilsyn med fremmede til Udgangen af Aaret 1921. — Under de urolige Forhold efter Vaabenstilstanden og ved Udbruddet af den tyske Revolution søgte og fik Regeringen ved Lov 22. Novbr. 1918 Myndighed til at forbyde Indførsel af Vaaben og Ammunition, jfr. Justitsmin. Bkg. 23. Novbr. 1918 og 28. Decbr. 1920.